

СТЕФАН КОВАЛІВ.

Коли торік львівська „Видавнича спілка“ видала два збірники оповідань Стефана Ковальова, разом шіснадцять оповідань, то мені доводилося чути від людей, доволі добре ознайомлених з нашою літературою: „А дивно! Ми й не знали, що він пише такі гарні оповідання та що вже й написав їх стілько!“ З оповіданнями Ковальова складається така сама пригода, як і з писаннями богато вищих наших письменників: фейлетони часописів „з'їлп“ їх; хто їх у пору не прочитав, той уже опісля міг найти їх тілько в більших бібліотеках, а що не всякому, на приклад із провінції, легко бувати у бібліотеках, то й не дивно, що люди забувають письменника та що для них треба видобувати його твори з забуття. „Видавнича спілка“ видобула шіснадцять оповідань Ковальова і спасибі їй за те, бо оповідання справді гідні того, щоб їх не забувати. Треба ж сказати, що се далеко не всій праці Ковальова, котрий працює на літературній ниві вже близько двадцять літ; се тільки частина його праць. Поміж тими, яких Видавнича спілка не видала, найдеться певно ще доволі оповідань, що також не заслужили собі на те, щоб їх лишати для самих істориків літератури по бібліотеках; добре було би, щоб їх пізнав і ширший круг читачів. Та на се вже тепер можна мати більшу надію, бо маємо запопадливу Видавничу спілку, — отже почекаймо; жабуть не довго прийде ся і ждати. Тепер, коли тілько я добре бачу, видко і в австрійській і в російській Україні заходи коло відгріування старших письменників, нехай молодше покоління не гадає собі, що тілько від нього починається історія! Отсії заходи варті всякого призначення.

До оцінки обох збірників оповідань Стефана Ковальова — вони вийшли під заголовками перших новель у обох книжках: Дезертир і Громадські промисловці — нестає мені багато: не маю докладної житеписи письменника і не маю хронологічного показника його писань. Ще ніде про житє і літературну діяльність Ковальова не писано; сам він так безнастанино занятий, що йому ніколи й пригадувати собі, що коли написав і де воно було печатане; до того-ж він о стілько несамолюбний, що й про своє житє — коли його спитати — скаже мало що. Сидить собі у „галицькій Каліфорнії“, в Бориславі, працює в школі і „на світ“ не показується: в кружках львівських літератів довгі літа ніхто його й не бачив і не знає, чи він старий чи молодий; довго не знали його того, що псевдоніми: Дроадишин, Дрозд, Плескачка, Стефан Пятка і інші — се прибрані прізвища Стефана Ковальова. Треба-ж уже раз хоч те сказати про нього, що можна було розвідати.

Стефан Ковалів уродився в селі Бронниці в дрогобицькім повіті дnia 25 грудня 1848. Батько його Михайло і мати Анна з Лісковиків були бідні селяни; мали тільки хату-ліпнянку і дві „прилуди“*) па два півкірці висіву. До народної школи ходив Стефан у Дрогобичі у оо. Василіян; потім учився в низькій реальній школі в Перемишлі. Закінчивши до учительської семінарії, був дякоучителем у Сарнах, Торгановичах і учителем у Городищі і у своїх рідніх селі Бронниці. Всюди любили його і всюди лишив по собі гарну пам'ять. По скінченю учительської семінарії у Львові Ковалів вернувся на ново до рідного села Бронниці в р. 1875 і тут працював чотири роки. Його заходами поставлено там гарний будинок шкільний, але в нім Ковалів довго не побував, мусив 1879 р. покинути рідне село і та школа лишила ся пусткою. (В Галичині багато шкіл стоїть від часу до часу пусткою: ніби нема учителів; а в краю ще тепер 60% неписьменних людей!). Того року 1879 перенесли його на посаду в Борислав і тут він живе й доси управлятелем величезної народної школи. В році 1881 став він писати до Приятеля дітей повістки і педагогічні статі, — на приклад повістку „Гірська дитина“, статю про „Дорогоцінні камені“, — а потім уже писав до різних часописів, звичайно під загаданими вище псевдонімами, буквами С. К., зі своїм підписом

*) Півзагін, що притикає до межі. — I. Ф.

або й зовсім без підпису. Що раз написав, про се вже не дбав, бо бориславське житє все подавало йому нові теми, а до того й занятє в школі не позволяло йому застановляти ся широко над тим, що вже написав. Часу мав мало; фреквенція дітей у школі більшала, треба було по девять годин денно займати ся самою школою; і ті відносини не змінялися, але ставали щораз труднішими: на приклад, у році шкільного 1898/99 ходило до школи в Бориславі 1200 дітей. Треба ж знати, що в Галичині на полі народного шкільництва невідрядні відносини: учителі дуже але винагороджувані за свою працю, службові відносини невільничі, учителів усе за мало, а між тими, які є, значне число учительок — в самій Бориславі було їх торік вісім під управою Ковальова — і не завсіди вони приготовані відповідно, бо жіночих учительських семінарій дуже мало, або знов не годні дати собі раду в таких величезних школах з 1200 дітьми! Де тут найти просто вільну годину на літературну роботу?

Про самого управителя школи С. Ковальова галицька краєві рада шкільна також не дуже журила ся: цілих дванацять літ за ведене такої великої народної школи платила йому всого по 500 зр. річно, хоч закон призначав йому платню 700 зр. річно. Ковалів процесував ся з радою шкільною за свої гірко зароблені гроші (разом 2400 зр.), але програв процес, що й кошти процесу мусів заплатити. Очевидно галицька шкільна рада мала на те якісь свої оправдання, але як сказати, що управитель великої народної школи в місцевості, де є копальні нафти і земного воску, через що й дорожечча більша, діставав по 40 зр. на місяць за свою тяжку роботу, — то й не треба мабуть більше додавати до характеристики галицьких шкільних відносин... Така каторга на посаді управителя школи не зломить хиба такого чоловіка, що любить цілою душою своє занятє; Ковалів високо цінив і ціняв завдання школи і се пересвідчене та горяча любов до дітей дають йому відраду в тяжкій роботі. Зліднів зазнав він богато, але добра дружина, така сама прихильна до мужицької стріхи і хліборобів, як і він, підтримувала його в житю, так що він не запроастився в тій гнізді розпусти і гнилі, яким є Борислав. Коли тільки мав яку вільну годину, то писав, прихапцем писав, що бачили очі, що відчувала душа. Писав і посылав до часописій і нераз аж по літах довідував ся привадком, що се або те його оповідане надруковане. В Галичині й таке бувало... Редакціям здавало ся, що

ласку чинили авторови, напечатавши його працю, і навіть одного примірника напечатаної праці не посилали йому...

Живучи між народом, Ковалів мав нагоду придивитися добре житю хліборобів і робітників. Особливо в Бориславі було що бачити! Українцям треба сказати, що Борислав — це місцевість з копальнями нафти і земного воску (озокеріта). Великий капітал загорянських підприємців і велика захланність місцевих Жидів, що людським житем і працею дораблялися і дораблюються капіталів, витворили в Бориславі суспільне багно з усіми лихими боками капіталістичної продукції, а без ніяких добрих боків її. На це суспільне багно звертав увагу від року 1877-ого Іван Франко в своїх оповіданнях: Ріпник, На роботі, Навернений грішник, Воа constictor, Борислав съміє ся, Яць Зелепуга, і в поезіях. Ковалів, котрому прийшлося довгі літа таки жити в Бориславі і день у день бачити те жите ріпників і ямарів або чути про нього, пішов слідом Франка в тім, що в богатьох оповіданнях писав також про бориславське жите; але тому, що в нього власних безпосередніх спостережень очевидно більше, як у Франка, і спосіб писання у нього ильший, та про його бориславські оповідання у відношенню до Франкових можна тілько те сказати, що теми їх — у нашій літературі не новина.

Франко своїм звичасм поробив із тих тем культурно-історичні образки з теоретичним засновком від початку і з психолого-історичним поглубленням у розвою події. Він рішав оповіданнями робітничу справу: „бориславська цивілізація“ псує людей, обирає робітників, нівечить родинне жите, витворює аміїв-удавів, а руському селянинові не приносить матеріальної користі, тому що він або за бідний, щоб витримати супірництво з великим капіталом, або за дурний, щоб не дати себе обдурити хитрому Жидови. Соціалістичні теорії, приложені до руських бориславських робітників, наводили читача Франкових оповідань на думку, що аві з такими капіталістами, як бориславські, ані з такими робітниками, як руські поки-що нічого не вдієш, бо в одних чесна сумління, у других нема розуму. Сумний се був засуд на руських робітників, котрих саме в Бориславі було найбільше. Не було й мови про організацію темних робітників, вони погибалі марно в руках безсовісних людей у страшній, небезпечній роботі.

Не дійшов і Ковалів у своїх бориславських оповіданнях до іншого висновку, як Франко; тільки не освічував він подій

у своїх оповіданнях соціалістичними теоріями і в глибоку психоло-
гію не вдавався (це очевидно не виходить йому на похвалу,
але не все може бути й доганою), — писав просто реалістичні
образки, лишаючи читачеви доповнення їх собі всілякими замітками
на тему робітничої справи. З бориславських оповідань Ковальова
подано в обох збірниках пять: Дрогобицький Найда, Безконечний
швіндель, Ройтів шіб, Наслідки непорадності і Дезертир. Кого-ж
він нам описує у цих оповіданнях?

Степан Ковалів.

Описує, двома словами сказавши, визискувачів і визискува-
ніх. Визискувачі — Жиди, визискувані — руські господарі і ро-
бітники. На справу антисемітизму загалом можна всіляко дивити
ся, але про відносини Жидів до руського народу в Галичині ма-
бути у нікого з галицьких Русинів нема двох думок; є тільки
одна — а вона така і в Ковальова, — що Жиди поруйнували
руські села і руйнують далі і селян і робітників. Безсумлінні
Жиди і їх посіпаки з одного боку, — темні, головно темні се-

ляне з другого боку, отсє „герої“ майже всіх оповідань Ковальова, не тілько бориславських. Одна сумна пісня, все повторювана, тільки з іншим звістом, повна ненависті до ріжнородяних визискувачів руських селян, повна жалю до тих селян за їх темноту і непорадність і милосердя над ними. Про свої чуття Ковалів, правда, майже ніколи і слова не каже, але се такий настрій у його всіх оповіданях. Такий він і в бориславських.

Дрогобицький Найдя зіпсований бориславськими нелюдами, довго був помічником Мотя Хуни, наганяв людей до його шинку, поміг йому доробити ся великого маєтку, а потім Мотью Хуна, викинув Найду за двері. Він пінстив ся страшно: сокирою порубав цілу родину, і є доси у пам'яті дрогобицьких і бориславських жидів (Дрогобич у сусідстві Борислава), котрі всякого християнина лають: „Ти сокиркє з Михайлевич“ — се натяк на сокиру Найдя. Найдя і обдурені ним сотки людей — се один ряд жертв Мотя Хуни.

Арендар Сруль закупив у Бідного Микити Сиренського право копати ями на його землі і дав йому за се сотку і обіцяв дати ще по 50 зр. від кожної вежі. Се право продав він Борухови за тисячу зр. і вісім процентів від доходу. Борух продав се право Мошкови Уншульдови за 25.000 зр., бо в землі Микити була певна нафта. Банкова спілка, котрої Мошко Уншульд був вірником, стала копати ями, бухнула кипячка з шибів, спілка заробила міліони, а Сиренський усього дві сотки... Його ґрунт пропав, він став робітником у полі на своїй власній землі і погиб. Разом з родиною Сиренського знов цілий ряд жертв „безкінечного швіндлю“, себ-то обманьства.

Мардохей Ройт дурницкою і обманьстvом доробив ся маєтку на ґрунті Микити Рила, купив собі потім село у Страйщині, став польським патріотом, а людям на памятку лишив незасипаний шиб, Ройтів шиб. У той шиб падали довгий час і люде і скотина і погибали. Власть про те не дбала, Ройта не чіпали, бо боялися. Вкінці яма завалила ся — трохи не похіб учитель з родиною, що мешкав близько, а кількою людей при сїй нагоді таки погинуло, — аж тоді прийшла влада і нашла „все в порядку“. Все в порядку?... У ямі погиб і Микита Рило. Знов цілий ряд жертв.

Гринь Лень хотів сам копати яму, але не мав богато грошей. Закопав, що мав, стратив і мусів пустити Дувіда Цукра до своєї хати. Дувід Цукер — злодій і душегуб. Він позичив Ле-

єзови п'ятьдесятку, ошукав його і з його ями добув потім великі гроші. Леня хтось убив (очевидно Дувид), а богатий Дувид справляє гірничій старшині бенкет з шампанями, бо старшина йому потрібва, щоб не вела слідства. Вона й справді не дбає, що загинув там якийсь Лень і його родина. Нові жертви!...

Подібне оповідане і в „Дезертире“ — і всюди ті самі нелюдські обставини, всюди та сама бориславська цивілізація... Ковалів не має жалю до Німців-капіталістів; вони у Бориславі поставили доми для робітників і европейські гостинниці; вони завели лад у своїх копальнях, але галицькі промисловці... О! се славні промисловці! Імено самі Моті Хуни, Срулі, Дувиди і Мордохей Ройти, що знають тільки ошукати і байдуже їх потім про цілий світ. Ні, не байдуже, вони потім польські патріоти, „роблять вибори“ і цілим гуртом підніжків і посіпаків наставляють руки до ціловання... бо в них гроші!...

Спосіб, яким Ковалів описує бориславські відносини, зовсім об'єктивний. В описі його видко змагане писати передовсім правду, хоч буває часом, що дечому не хочено вірити, добачуємо прибільшене, як ось у тім, що з усякої ями Мордохай або Дувид добуває скоренько міліони, або що пянний господар закурює собі люльку банкнотами. Воно можливе, та таке якесь незвичайне, що треба би його мотивувати дуже докладно, аби можна повірити. Але загалом, правда оповіджена звичайно просто і ясно, стилем таким, як би автор тілько з де-грубшого обтісав свій матеріал, — отсє головне вражінє, яке викликають його оповідання. За такий спосіб описування не можна авторови докорити — сих героїв грубих і не-отесаних, сих обставин нелюдських і не змалюєш часом красше іншим способом: сама тема приносить з собою спосіб, яким можна її обробити. Душевне жите Дрогобицького Найди або Дувида Цукра можна, звісно, і способом Франка розібрati на поодинокі душевні зворушення, можна в описі, як кажуть, поглубити; але і се мабуть буде також правда, що душевне жите у Дрогобицьких Найд або Дувидів не складається з таких виразних почувань і сувідомих консеквентних гадок, які нераз автори вкладають у душу описуваних ними осіб; се душевне жите буває часом таке невиразне, що описувати його виразно, подавати психологічну студию, то значить: не подавати дійсної правди, тілько якусь психологічну спекуляцію. Ми і по ділам Ю Дрогобицького Найди можемо пізнати сих кілька головних зворушень його не дуже зложеній душі.

А Ковалів і не вживає звичайно до зображення дієвих осіб у своїх оповіданнях іншого способу, як їх фізичного діланя.

Крім сих оповідань з бориславського життя є ще у згаданих збірниках Ковальова сім оповідань з селянського життя, одно з житя ходачкової шляхти, одно з житя Жидів, одно з військового життя і поетичний образок п. з. „Китайська яблінка“. Немаю наміру переповідати всі ті оповідання; хочу тільки показати бажання автора, що він хотів осягнути сими оповіданнями, і якими способами.

Сім сими оповіданнями два веселійшого змісту: „Моя перша їзда силою цари“ і „Рішуча хвиля“. В першім дуже гарно змальований дідусь Яць Серденько, що ніколи ще не їздив зеліаницею, а перший раз заїхав з унуком зовсім не туди, куди йому було треба. Як він вертає з прощі і очима знавця-господаря дивиться то на вижате поле, то на скошений луг, то на худобу — се справді стоїть прочитати. В „Рішучій хвилі“ є кілька гарних сцен з житя селян у Дрогобиччині: вечерниці, свято Андрія, повіря і т. і. — і все те погідне та веселе, не навіває смутку. Сюди можна би ще зачислити оповідання „В зимівці“ (про двох молодих промисловців-Жидів) і „Завіщене“, але в них уже віддається авторів жаль до галицьких „порядків“. Стефан Ковалів скupий на гумор в оповіданнях, бодай у тих, які подані в обох збірниках. Коли що й скаже веселе — і воно справді весело, то зараз заморозить чоловіка такою подією, що усъмішка зовсім щезає з лиця.

Зовсім не веселі історії читаємо в оповіданнях: Крашена господа, Безжурність, Олекса Щупак, Кого сеї неділі вибуть і Громадські промисловці. Се беллетристичні докази на те, що у нашого народу в Галичині, бодай у декотрих сторонах ще велика темнота. Як не стане коршми в селі, самі селянє-шляхтичі ставлять собі коршму на своє нещастя. Коли не потребують журити ся зарібками на житє, заводять сварки і бійки (гл. прекрасне оповідане Безжурність). Бійки кіпчать ся дуже часто смертю. Старшина громадська — се громадські „промисловці“, що не згірш Жида обирають своїх селян. Коли-ж до того долучиться ще старшина зпода села, з повітового міста, то селянинови приходить ся погибати. Учитель і священик у таких обставинах мають так мало впливу на селян, що Ковалів не важить ся висувати їх наперед; вони також терплять разом з цілим селом. Ковалів не жалує красок, щоб сі обставини змалювати як найяркійше. Він не лякає ся описати,

на приклад, таку сцену, як ліцитаця нечистої одежі у „Громадських промисловцях“, — сцену дуже прикуру, тим прикрійшу, що дуже пластична. У всіх оповіданнях його богато цікавих подробиць, що разом складають ся на великий та не веселий образ занепаду селян. І тут він безпощадний: не всяку недолю селян звалить на обставини; як на те прийде, не жалує і нашого селянина, каже про нього правду, гірку правду.

Приглянемо ся, на приклад, оповіданню „Безжурність“. Бідний господар Гриник мав трьох синів, але з них тілько найстарший вдав ся терпеливим і невміру роботячим; він працював на цілу свою родину дармоїдів, возив камінє на гостинець і заробляв гроші. „Мученики Христові! Що він того каміння протягом десятьох літ надвигав ся нещками семейними на телігу, що він тих куп насипав на цісарську дорогу! Нацлавські верхи можна було безпечно з того усипати, сотки монастирів па них побудувати, а преці ніколи не „застрекував“ своєму хлібодателеви, своєму принципалови і гуртівникови Юді Каналайникови, ніколи не застогнав, що Юда платить мало за його роботу“.*). Таким сином і доробив ся старий Гриник маєтку, правда: певеликого, та все-ж такого, що не потребував журити ся разом з двома іншими синами-дармоїдами. Що-ж він робить у своїй безжурності? Коїть усякі съмішні і дурні пакости свому сусідови Василеви Носатому, починає сварки і бійки, і доводить до того, що вкінці син Носатого убиває невинного сина Гриника. І так сей нещасний, тихий, працьовитий парубок виростає в наших очах на героя, перед котрим тілько чолом ударити.

Що-ж хотів автор сказати сим оповіданем? Та вже ж ніщо пньше, тілько те, що даремна річ подавати темним селянам лише самий добробут, — ім треба ще до того освіти. Без освіти вони сами собі вороги. Особливо ж мужчини. Ковалів описує мало селянок, а там, де їх описує, каже про них далеко частійше добрі слово, як про мужчин. Сemu можна й вірити, що деморалізація сіл іде від мужчин; вони „бували“, а що мали нагоду пізнати тільки гниль і заразу, то й шарять се лихо проміж людей. Усі оповідання Ковальова одним великим голосом кричать: „Пробі! ратуйте народ! Дивіть ся, як погибає мирно!“ Отся загальна провідна думка безпечно не маловажна, та тілько не легко її виконати. Кілько-кілько

*.) Збірка п. з. Дезертир, стор. 17.

то оттаких добрих га^ток порушувано вже в нашій беллестристиці і публіцистиці, а кілько з них виконано? Вже-ж, постуц є, та ще довго будуть погибати всякі Грині і Микити, так довго, поки теперішніх 60% галицьких анальфабетів зовсім не щезнуть.

Стефана Ковальова я причислив ся до групи галицьких письменників, у котрій бачу Івана Франка, Василя Стефаника, Олексу Мартовича, Тимофія Бордуляка і пок. Михайла Петрушевича. Як артист, Франко може з кождим з названих письменників станути до супірництва, але знанем селянського житя вже перевисили його ті письменники. Крім того кождий з них — майстер у своїм роді, бо кождий дивить ся на селян своїми очима. Дивне діло, що між ними тілько Бордуляк — оптиміст, що і в крайніх селянських зліднях добачує ще деяке „щастє“, а не саме тілько горе; всі-ж інші — то менші то більші пессімісти. Змальовані ними селяне, хоч буває і не злі люди, та вже такі нещасні з причини своєї темноти і варварських обставин, що тілько сядь та плач, коли се на що придасть ся. Якже-ж то інакше читало ся колись романтично-етнографічні образки з життя селян, писані перед десятками років! А тепер і в російській і австрійській Україні коли заговорить молодший письменник про наших селян — дивись, куди й дів ся чар сільського житя, який так довго бачив, на приклад, Куліш, поки йому „потомки гайдамаків“ не спалили хутора. Нема вже й Федьковича, що позолочував гуцульське жите — осталися молоді письменники, не-романтики, і ті засъпівали такої, що аж сум збирає. І то саме в пору, коли все ж панщини вже нема, селяне вміють уже проливати і кров під час виборів, 40% у Галичині а 30% на Буковині вміє вже читати і писати, читалень по селах богато — проте такий пессимізм! Що сему за причини? Письменники — говорю про галицьких — подають сії причини. Жите в конституційній Галичині зовсім змінилося після знесення панщини, а під польським і жидівським панованем воно виродилося в декотрих сторонах у таку карикатуру, що годі доброму чоловікові не кричати на увесь світ: „Ратуйте!“ Що вже завело ся доброго і приняло ся, про се нема що більше балакати, а от є ще се зле і те не добре — давай же людям душу мучити, щоби помогли піднести народ! І оттут сповняє галицька беллестристика свою гарну задачу, сповняє так, що їй Українцям, які перемагали звичайно своїх заграницьких земляків артизмою, можна би дечому доповчити ся...

Подумати тільки: живе у малій місточку, у правдивій Содомі, учитель; у нього і свої клопоти і страшена праця в школі; він на власній шкурі зауважив нещасних галицьких „порядків“ — і той чоловік ще находити у собі стілько сили, щоби в оповіданях — а він написав їх кілька десять! — звернути увагу і інших людей на те, що він побачив і що його заболіло! Праця — справді гідна найвищої похвали, бо хоч вона авторови не принесла ніякої матеріальної користі, за те в читачах збудила неодну благородну думку. У сім і найбільша заслуга таких оповідань.

З артистичного боку оповідання Ковальова по-при всю свою плястичність, мають на собі сліди скорої роботи, може з недостачі часу — авторови ніколи було переробляти оповідання по кілька разів; фабула у них богата і звичайно має всі прикмети правди; оброблене їх ясне і просте і воно в оповіданнях з сірого життя зовсім на своїх місці. Але буває часом, що потрібно більше зложеного стилістичного апарату, і тут автор уже не може подолати. Коли він, на приклад, захотів обробити екзотичну тему про китайську яблінку, що виростла з зерна на горах проміж смереками, то очевидно томив себе, щоби стиль його вийшов скілько можна деликатним і гнучким. А се йому не зовсім удало ся, хоч сама тема прегарна. Придалось би авторови звернути більшу увагу і на стиль і мову, в котрій стрічаються церковні, польські або російські слова, як ось *мятежник заміський бунтівник, дворянин заміський шляхтич, любомятежний, чувствовати, нелапшивий, цвічити, обbamбурити*, вторично. Але і те треба сказати, що деякі звороти і слова, хоч незвичайні, дають місцеву закраску оповіданям, потрібну для них.

Неділі більшої часті оповідань Ковальова відбувають ся в околицях Дрогобича і Самбора. Отсі неподобні сторони описані вже в нашій літературі Франком Ковальовим, Цеглинським і Чайковським так, що будучі покоління будуть мати доволі „людських документів“ з 19-ого століття, щоб на їх основі виробити собі поняті, як то жило ся їх предкам.

Остап Маковей

